

FIGYELŐ

Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Mind a budapesti Egyetemi Könyvtár életében, mind pedig a Pázmány-kutatásban jelentős előrelépést jelent Knapp Éva felfedezése, amelyről már egy ideje tud a szakma, a szűkebb kutatók köre. Az eredményekről a 2012. december 14-én, az Egyetemi Könyvtárban megnyílt kiállítás számolt be először a múltunk értékei iránt érdeklődő szélesebb közönségnek is. A „rég Magyarországi szakma” azóta olvashatja Knapp Éva tanulmányát „Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban” címmel (*Pázmány nyomában*, Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére, szerk. Ajkay Alinka, Bajáki Rita, Vác, Mondat KFT, 2013, 283–303).

Több szempontból is fontos művelődéstörténeti kutatómunka eredményét ismerhetjük meg a kiállításon, és a tanulmányban. Első rendben a Pázmány-kutatás szempontja kíván említést. A korábbi kutatók (Fraknoi Vilmos, Sik Sándor, Öry Miklós) nem sokat foglalkoztak az érsek könyvtárának ügyével, nem is volt rá lehetőségük, mert könyvtörténeti források csak nagyon korlátozottan álltak rendelkezésükre, figyelmüket az életmű egyéb vonatkozásai kötötték le. Csak a történelmi, politikatörténeti, teológiai, nyelvi-stilisztikai, irodalmi és esztétikai irányú vizsgálódások után terelődött rá fokozatosan a figyelem Pázmány saját könyvtárának helyzetére, sorsára, állományának tartalmára. Két korábbi kutató, a pozsonyi gimnázium történetét feldolgozó Schönvitzky Bertalan és a Pázmány írói műhelyét vizsgáló Clauser Mihály még kételkedett abban, hogy az 1636. november 12-én kelt végrendelet által a pozsonyi jezsuita rendházra testált könyvek egyáltalán a rendeltes helyükre kerültek volna, mert erre nem találtak bizonyítékot. Az 1970-es évektől viszont a kutatás egyre inkább arra hajlott, hogy Pozsonyban keresendők a bíboros könyvei.

A Pázmány-bibliotéka kutatásának historiográfiáját Knapp Éva részletesen ismertette már a szakmai könyvbemutatón 2012. május 3-án, előadása azóta a világhálón is megtalálható, ezért ezúttal a kutatástörténet mozzanatainak részletezőbb felsorolása nem látszik szükségesnek. Inkább azt a kérdést érdemes most felvetnünk, hogy az életmű egészéhez milyen új szempontokkal fog hozzájárulni a könyvek azonosítása, milyen új ismeretekkel gazdagíthatja a könyvtörténeti felfedezés az írói teljesítmény értékelését. Egyáltalán: mit jelentett a könyv, a könyvtár a fiatal jezsuita, majd később az esztergomi érsek számára? Miképpen állt össze az ő tudományos műhelyének szellemi bázisa, filológiai háttere?

Ha a 16. században (miként azt Borzsák István monográfiájából tudjuk) Bornemisza Péter számított a legtöbbet idéző magyar szerzőnek, akkor bizvást mondhatjuk, hogy ugyanezt a minősítést a 17. században Pázmány Péternek kell ítélnünk. Ha csak a korai hitvitáiban és a *Kalauzban* a marginálisokat megtekintjük, hihetetlen gazdagságát látjuk az idézeteknek, mégpedig a korabeli szokásokhoz képest átlagon felüli pontossággal, többnyire visszakereshető módon, tehát a megfelelő könyvek valódi ismeretét igazolva. Még ha egy részük florilégiumokból, thesaurusokból származik is, számuk akkor is tekintélyes. Fiatal jezsuitaként még aligha birtokolt saját könyvgyűjteményt, műveltségének bázisául sokkal inkább a Jézus Társaság kollégiumainak bibliotékáit tarthatjuk számon. Római stúdiumai után minden bizonnyal grazi évei, s az ottani jezsuita könyvtár állománya alapozta meg széles körű olvasottságát. 1599-ben jelent meg William Whitaker cambridge-i professzornak Bellarmino ellen írott

munkája (*Praelectiones de Ecclesia contra Bellarminum*), s mivel alapvető egyháztani kontroverz-teológiai témát tárgyalt magas színvonalon, egész Európában nagy visszhangot váltott ki. Pázmány ebbe a vitába kapcsolódott be *Diatriba theologica* című egyháztani iratával, s már ekkor látszott, hogy a legfrissebben kiadott könyveket kereste, használta, idézte. Ebben a legelsőként elkészült, alig száz lap terjedelmű polémikus művében már tükröződik átlagot messze meghaladó olvasottsága: a több mint 300 bibliai idézet mellett Whitakert 123 esetben, az egyházatyákat 276-szor citálja, továbbá 30 protestáns, 20 katolikus és négy profán szerzőre hivatkozik a margón. A *Diatribát* követő vitairatokban az idézett írók és könyvek áradata tovább növekedik: a *Tíz bizonyágban* Rapaics Rajmund 66 katolikus, 47 lutheránus és 26 református szerző idézését számolta össze, s ezek a számok még jócskán növekedni fognak, ha a kritikai kiadás jegyzetapparátusát tekintjük majd meg, mert ott a felmérés még részletesebb szempontokat követ. A *Kalauz* lapszélein mintegy kétszáz különböző szerző neve jelenik meg, felerészben katolikus, felerészben protestáns írók művei, amelyeknek túlnyomó részéről az első kézből való ismeret bizonyíthatónak mutatkozik. A korszaknak szinte minden jelentékenyebb teológiai, exegetikai, filozófiai, patrisztikai, hagiográfiai, egyháztörténeti munkáját ismerte, s ez nyilvánvalóan csak korszerű könyvtári állományon alapulhatott.

Pázmány további műveinek forrásvizsgálata ugyancsak azt jelzi, hogy állandóan könyvek között élt, s noha egyházszerzői és egyházpolitikai feladatai (utazások, tárgyalások, gazdasági ügyek, ünnepi alkalmak, szertartások, állandó levelezés) gyakran szólították ki a könyvek világából, mégis későbbi életpályájához is szervesen hozzátartozott a könyvtár és a könyvek iránti fokozott figyelem. A barokk főpapi reprezentáció ugyancsak megkövetelte a színvonalas bibliotéka kialakítását. Az érseknek élete alkonyán összeállított prédikációskötete szintén ennek bizonyítéka, ebben a korábbi írásaihoz képest jóval nagyobb a profán szerzőkre történő hivatkozások aránya, érthető módon, mivel szentbeszédeiben háttérbe szorult a vita motívuma, erkölcsi tanításaihoz pedig profán tekintélyek is megfeleltek. Míg a *Kalauz* és a vitairatok forráshasználatának alapját többnyire külföldi (főként grazi) könyvtárak adták, addig prédikációi már itthon készültek, s Pozsony és Nagyszombat könyvállományát kellett hozzájuk használnia. Arra nézve sajnos nincs adatunk, hogy Pázmány mikor kezdte meg saját könyvtárának összeállítását. Jezsuitaként minden bizonnyal a rendi bibliotékákban dolgozott, érsekként viszont már önmaga számára szereztetett be könyveket. Érdemes egy pillantást vetnünk könyvgyűjtő módszerére is, amely közelebb viheti a kutatást Pázmány magánkönyvtárának rekonstruálásához is.

A könyvek beszerzése terén egyik megbízottja Hmira János, a bécsi Pazmaneum régense volt, ő küldte meg számára a könyvújdonságokat. 1628. szeptember 20-án kéri a *Jakob Reihing* elleni vitairatok megküldését, ez pedig egyértelmű jele annak, hogy Pázmány rendkívül fogékony volt a konverzió jelenségeire. A jezsuita *Jakob Reihing* ugyanis 1621-ben áttért a lutheránus vallásra, Ingolstadtból Stuttgartba, majd onnan Tübingenbe települt át, s ennek a meglehetősen nagy vihart kavart konverzióknak a hátteréről Pázmány tájékozódni kívánt. *Reihing* művei egyébként a pozsonyi könyvjegyzéken szerepelnek, a nagyszombatin nem, közvetve ez is arra mutat, hogy az érseket érdeklő könyvek (s így feltehetően magánkönyvtárának darabjai is) Pozsonyba kerültek. Itt további kutatás derítheti majd ki, melyek voltak az „opuscula contra *Reihing* edita” írások, amelyeknek beszerzését annyira fontosnak tartotta.

1629. október 22-én Pázmány Hmira atyától *Aegidius Romanus* egy könyvének beszerzését kéri, az Aquinói-tanítvány tomista teológus műveinek érvrendszere ezek szerint fontos lehetett számára. 1631. június 9-én is jelzi egy elküldött könyv megtartását (*Synopsis Cyri*), ennek azonosítása még hátra van. 1635. április 25-én megköszöni az elküldött köteteket („Ago gratias pro Foliis missis”), de a *Gesta Romanorum*-ot visszaküldi, mert mint írja: haszontalanságokat nem akar olvasni („...taeduit enim legere nugas tam nugaces”).

1636. február 9-én az érsek felszólítja Hmirát, hogy a Bécsben fellelhető könyvújdonságokról tájékoztatást küldjön: „Si quid novorum librorum habeat, communicet, pretium ego libens solvam” – írta neki. A további levelekből az is kiderül, hogy Pázmány a megküldött könyvek egy részét megvásárolta,

amelyek viszont nem nyerték meg tetszését, azokat visszaküldte, mégpedig érintetlenül. „Reliquos libros intacto remitto” – írta egy héttel később, ugyanakkor megköszöni a megküldötteket, amelyek közül ötöt megtartott összesen 42 forint értékben. Mind az öt kötet frissen jelent meg, 1634-ben, illetve 1635-ben, s valamennyinek szerzője jezsuita. Közülük kettő Cornelius a Lapide bibliakommentárja (*Commentaria in Ecclesiasticum, Commentaria in Proverbia*, antwerpeni kiadások), a többi három: Jacob Gordon *Theologia moralis*-a, a római retorikaprofesszor és történétíró Famiano Strada történeti műve (*De bello belgico*) és a lengyel Matthias Casimir Sarbiewski latin versgyűjteménye. Látható mindebből, hogy a bécsi könyvpiacra szerezte be Pázmány a nyugat-európai kiadók friss produktumait, s azokból szigorú válogatás után gyarapította saját könyvvállományát.

Többször rendelt Bécsből liturgikus könyveket is, graduálokat és antiphonariumokat „pro Choro”, ezeket az érsekújvári ferences kolostornak ajándékozta („Pro Monasterio Novae Arcis, curavi ego libros omnes, ad Chorum necessarios”) (PÖL, II, 198–199). Hangsúlyozta azt is, hogy velencei edíciókat vásároljanak.

A könyveken kívül Pázmány a különféle újságok beszerzését szintén fontosnak tartotta, a naprakész politikai tájékozottság természetes módon hozzátartozott a főpapi reprezentációhoz. Noha gyakran járt Bécsben, a napi híreket az onnan rendelt újságokból is figyelemmel kísérte. Hmira Jánosnak utasításban adta, hogy a ’nova ordinaria’ avagy ’nova italica’ megnevezésű újság rendszeres elküldéséről gondoskodjon, s ha ez késett, rosszállását fejezte ki miatta (PÖL, II, 194, 199, 449, 476). A magyarországi eseményeket gyakran ismertető bécsi *Ordentliche Wochentliche Zeitung* számos magyarországi információt is közölt, többek között Pázmány diplomáciai és politikai lépéseit ugyancsak figyelemmel kísérte, ennek ismerete evidens kellett, hogy legyen az érseki udvarban (G. ETÉNYI Nóra, *Pázmány Péter és a korabeli publicisztika = Pázmány Péter és kora*, szerk. Hargittay Emil, Piliscsaba, PPKE, 2001, 176–188). Vajon ezek a hírlap-előzmények megvannak-e valamelyik könyvtárban? Vajon Pozsonyban vagy épp itt a Budapesti Egyetemi Könyvtárban? Ha igen, esetleg azonosíthatók-e a Pázmány kezében is járt példányok?

Mindebből elég világosan látszik, hogy Pázmány rendkívül igényes könyvbeszerző volt, naprakészen igyekezett tájékozódni a hírekről, a világ eseményeiről, a frissen megjelent újdonságokról, s jól megválogatva gyarapította magánkönyvtárát. Alapműveket igyekezett megszerezni, előszeretettel vásárolta meg a jezsuita munkákat, de a történelmi, jogi, egyházkormányzati és a hitvitázó irodalom is kitüntetett helyet kapott érdeklődési körében. A most megtalált és Knapp Éva kutatása nyomán azonosított kötetek tovább árnyalják a bibliofil érsek szellemi arcképét, műveltségi horizontját, s bepillantást engednek írói műhelyébe. Nagyon reméljük, hogy tovább folytatódhat e jeles könyvtár állományának rekonstrukciója, s ha a most azonosított 25 kötet mellé a Pozsonyban Mészáros Klára által említett felszáz könyv listája is publikus lesz, akkor már a bibliotéka állományának jelentékeny része válik ismertté. Ez pedig már csak azért is fontos lenne, mert így még közelebb kerülhetnénk annak a titoknak a megfejtéséhez, hogy miként válhatott Pázmány Péter a 17. század legtöbbet idéző magyar írójává, s egyben a magyar barokk próza megeremlőjévé.

Ezen az irodalomtörténeti szemponton túl a Budapesti Egyetemi Könyvtár állományának értékét is növelni fogja, ha az azonosított kötetek önálló egységként lesznek megtekinthetők és kutathatók. Ez két szempontból is kívánatos lenne. Egyfelől a Pázmány-életmű kritikai kiadásának éppen folyamatban lévő munkálatait fontos adatokkal kiegészítené, pontosítaná, másfelől a magyarországi könyvtörténetnek egy eddig ismeretlen fejezete tárulna fel mind a szakemberek, mind a kultúránk múltja iránt érdeklődő közönség előtt.